

Pozsgai Györgyi

Az élet totális érzékelése

(Bevezetés)

Micsoda lendület, micsoda szárnyalás! Minden mozgásban van. A középkor hajnalába fagyott ideák most ismét fölengedtek. Úgy vesz levegőt az ember, hogy szinte kiugrik a szíve. Végtelen szabadságvágy kerít hatalmába. Szemem kitágul, szépséget óhajt, megragad mindent, ami sóvárgó vágyainak tárgya. A bezárkózott lélek kapuja kitárul – nem tudok nem arra gondolni, hogy mindent meg kell élnem, át kell adnom magamat a művészet csodáinak, a természet isten adta szépségének, meg kell értenem az embereket, bele kell látnom az alkotók tevékenységi mechanizmusába, meg kell fejtenem önmagam. Feleszmélek, hajt a kíváncsiság előre, új tájakat keresni, felfedezni, kapcsolatokat építeni, egymást utolérni, egymással versenyezni.

Nagy elszomorodások és félelmek után határtalanságra vágyom. A szellemi szabadság lett a kenyerem. Önmagam békéjét csak úgy találhatom meg, ha szembe szegülök, nem foglalkozom a konformista megítélőkkel, nem esem kétségbe, ha akadályokat kell megmásznom, járatlan ösvényeket kell felfedeznem. A régi világokból felidézett értékek nyomán újjáteremtem a harmóniát, út világot varázsolok magam köré...

Mostani életem a múltbéli tendenciák visszaidézése, visszatörekedés a kezdetekhez, amikor még semmi sem romlott el. A jelen felé tartva látom, hogy minden korszak világa egyszer kiürül, leenged az ambíció, elveszti jelentőségét az akaraterő. A jellegzetes, stílust meghatározó jelek elfáradnak, modoros kortünetté válnak, de tiszta, korábban virágzó jegyei alapjául szolgálnak valami új kezdetének. Előbb-utóbb minden korszak elveszti energiáit, ellaposodik az addig minden erőt magába záró, felépített világ. Helyet követelnek új világlátások, amelyek – reményeink szerint – a civilizáció magasabb lépcsőfokát célozzák meg. Nekünk, akik egy-egy kor rabjai vagyunk, nincs rálátásunk azokra a tendenciákra, melyek mélyen beleszövődnek a mindennapokba, és azonosíthatóvá tesznek korokat, stílusokat, irányzatokat. Jobbára csak cselekvés-szimptomák jutnak el értelmünkhöz. Vajon így gondolkodtak sorstársaim is saját koruk változásait figyelve? A világlátás változása nem egyszerre következik be. Régi poros leplét eldobja a magunk mögött hagyott világ, de az új öltözék, még csak részletekben látható. Egy múzeumban vagyunk, amely magába zárja a hajdani korok világszemléletét, az emberi létezés jelképrendszerét, a világlélek egy korszakban történő kifejeződését, és sok-sok filozófiát, mely életformáló hatásával meghatározó szerepet játszik.

Szemem előtt tárgyak villóznak; egy-egy használati eszköz, ókori sebészeszközök, egy csontból faragott hangszer, a régi líra, egy gyermeknek szánt éjjeli edény. Nicsak! Az első művirág! Micsoda hajviselet, micsoda öltözék ruhák, leplek! Mozaikok, melyekből felépíthető az elmúlt világok hétköznapi élete. Vagy ott van a hamu és törmelék alól kiszabadított Pompeji. Végigmenni azon az úton, amelyen a Vezúv kitörése előtt élő rómaiak sétáltak, dolgukra siettek és aztán hiába menekültek, igazán rendkívüli érzés. El tudom képzelni Winckelmann, amint csodálja a romokat, melyeket a végzet visszaadott az emberiségnek. Itt megállt az idő, mintha még most is hallanám a vész sikolyát.

Aztán észreveszem, hogy az óvilág élete későbbi korok vásznain, szobrain, építményein köszönnek vissza. Nem ment veszendőbe a felépített értékvilág. Karjai átnyúlnak jelenünkbe, és beleágyazódnak a modern művekbe, mert minden múltbeli szépség üzen a következő koroknak. Jóslatszerű, prófétikus figyelmeztést küldenek századokon átívelve, hogy tanuljunk belőle.

A művészetben visszaidéződnek a szépség csírái. Az ösztön dolgozik – az alkotók akaratlanul újra felfedezik az elveszettnek hitt világokat. A művészet ösztönös tett, a lélekben uralkodó mélységek kimondása. Ebben benne rejlik a múlthoz való tudatalatti viszony. Témát ad, eszközt szolgáltat a művésznek, inspirálja a túlhaladásra, ugyanakkor rendszeresen visszanyúl a régi bölcsőbe, tudást meríteni az elődöktől. Így válik határtalanná az élet művészi érzékelése. Minden művész valami új teremtés részese.

Az életösztön minden élőt meghatározó tényező. Ez az őserő köt össze bennünket, embereket a többi élőlényel, a közösségekkel, a kozmosszal. Az őskorban a fő irányelv az élet megvédése volt. A későbbi korokban ez az elv főleg az anyagi javakra irányult, nem pedig az életösztön minél teljesebb felfogására. Az embert a test-lélek-tudat egysége emeli ki a többi élőlény közül. Az anyagi és a szellemi létezés meghatározó tényező. Egyik vagy másik előtérbe kerülése vagy háttérbe szorítása alapvető világnézeti problémákat idéz elő. Az idealizmusról és materializmusról alkotott nézetek képesek világok rendjét megváltoztatni.

Gondolkodásunkat beállítottsági rendszerünk irányítja. Legfontosabb beállítóadásaink: természetfelfogásunk, kíváncsiságunk a saját és mások élete iránt, anyagi világunk iránti elkötelezettség vagy közömbösség. Mi lesz velünk, ha meghalunk? Ez olyan kérdés, mely meghatározza érzelmi világunkat, élethez való viszonyunkat. Érzelmi kötődéseink is a szerint alakulnak, hogy erről a lényeges kérdésről miként gondolkodunk. Az egészséges felfogás szerint a halál belefér a természetes világlátásba, mert a térbeliség és időbeliség hozzátartozik a természethez, mint ahogy az anyagi létező is önmagától van, vagyis természetesnek fogjuk fel az élet tér-idős végtelenségét. Viselkedésünket pedig csak abban az esetben határozza meg a természet, ha annak részeként fogjuk fel a gének megalapozta hajlama-

inkat. Ez akkor válik nagyon fontossá, amikor alkotó, alakító erőről beszélünk, amikor az emberi tehetség kibontakozását figyeljük meg. A közösségen belül az egyediség, mindig kiugró jelenség – pozitív és negatív elhajlás. A természetet teremtő tényezők egységének foghatjuk fel, kozmikus teremtő elvnek. Törvényszerűségei tartalmazzák a belső lényeket – a megismerhetőség korlátozott voltát. A titok, sejtelmesség a természet egészeiből fakad, és a művésznek alkotóelvként szolgál. Az alkotás új minőség teremtése, de vajon alkotásnak tekinthető-e egy új minőség létrehozása? Mi a különbség alkotás és teremtés között? A teremtőerő olyan teremtményt hoz létre, amely további teremtőerővel bír. Gondoljunk csak egy ember megszületésére! Az alkotás során létrejött mű már nem képes további alkotások létrehozására.

A világról alkotott képünk, világlátásunk korszakokat megjelölő tényező. A világlátás az, ahogyan értelmezzük, amit látunk. Ugyanazon objektumok szemlélése az értelmezések, felfogások százait hozhatja létre. Pszichikai sajátossága is az embernek, hogy mit hogyan lát, nemcsak értelmi tényező. Két ember ugyanazt a dolgot nem látja egyformán. Az eltérést különösen a művészek és a nem művészek között lehet érzékelni. A dolgok mást jelentenek egy írónak, festőnek, zenésznek, mint egy olyan valakinek, akit az alkotói tehetség áldott állapota nem érintett meg. Valójában bennünk van minden, a világ is, ezért időtől, tértől, személyiségtől és közösségtől függ, hogy milyen a világlátásunk. Bármit, amit felismerünk a világegyetemben, önmagunk felismerése, visszatükröződése. Minden más csak nevek halmaza. „*Stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus – a hajdani rózsa név csupán, pusztá neveket markolunk.*” (Umberto Eco: *A rózsa neve*)

A kultúrkorokat vizsgálva minden jelenségben ott látom a sajátos jelképiséget, amely egy-egy időszakban értelmet ad a felmerülő kérdéseknek. Láncszerűen egymást felidéző fogalmakkal találkozom, mintegy kaleidoszkóp, amely kívülről mozgatva új és új képeket tár elém, mozaikosan felkelti érdeklődésemet. Felöltik egy fogalom, amely felidéz a múltból vagy a jövőből érkező másik fogalmat. Olyan, mint a gondolattérkép, amely a nevekből egy pókábrát hoz létre. Például, amikor kimondom azt a kifejezést, hogy harmónia – milyen sok képzet társul hozzá! Mi azt hisszük, az ókori görögség szimbóluma volt először, pedig már az egyiptomiak is alkalmazták saját felfogásuk kifejezésére. Az erők egyensúlyát látták benne, amely fenntartja a rendet. Vagy a szépség. Mit tartunk szépnek? Minden korszaknak megvan a maga ideálja, elképzelése. Egy Unosz nevű egyiptomi építész például ezt mondja: „*A szépség nem a nagyságban rejlik, hanem a helyes arányban.*” Az „arány” kifejezés is előhív egy újabb gondolatsort. Folytathatnám, de talán ezek a példák is megvilágították, hogy a beidegződött fogalmak, nevek roppant sok értelmezést öltenek magukra.

Bennem a reneszánsz kaleidoszkóp-világa idéz fel sok lelki, művészi, filozófiai és

egyéb tényezőt, ami miatt arra az elhatározásra jutottam, hogy mélységében vizsgálom meg a kor érzékeny világlátását, elsősorban alkotók, különleges személyiségek egyedi látásmódján keresztül, illetve a helyszínek adta inspiráció segítségével. Be kell vallanom, hogy a reneszánszról alkotott képem időről-időre változott.

Ami most a különösen szertelen szabadságvágyat előidézi bennem, valamiféle csömör, amely igyekszik kivetni magából az értéktelen, felszínes képmutatást. A pandémia megrettentette az embereket, és leginkább az élet védelmére összpontosítottunk. Az ingerszegénnyé alakult világban hiányzott a sokszínű, felemelő szépség. Csak a járvány adta keretekben gondolkodtak az emberek. Ez a tény szinte mohóságig váltotta ki belőlem a reneszánsz világ iránti kíváncsiságomat. Valahogyan mindig szembe találkozom az újjászületés gondolatával. Talán ez is az életöszön. Kulcspozíciót foglal el a többi korhoz viszonyítva. Benne érzekelem leginkább azt a hatásrendszert, amely visszafelé a gyökerekhez vezet, míg előre haladva irányt mutat. Átala szerettem meg a klasszikus ókort, hisz a görögség és a római világ iránti kíváncsisága arra sarkallta a művelődéstörténet jellegzetes személyiségeit, hogy filológiai kutatásokat végezzenek. Igazi könyvvadászok kezdték felkutatni az egyes szerzők elveszettnek hitt könyveit. Érdeemes olyan szemmel is megfigyelni ezt a kort, hogy visszatekintünk a gótika korára, amikor a lovagvilág civilizált állammá szerveződik. Társadalmi tagozódása, közigazgatása, törvénye, kultúrája koncentrálódik. Fejlődnek a települések, városok jönnek létre, hatalmas katedrálisok, középületek emelkednek. A hatalom, az egyházi és világi hatalom állandóan jelen van a közösségi tereken, piacokon, városfalakon belül, érzékelhetően a társadalmi hierarchia csúcán magasodik. A városi gótika is a lovagvilág rendjének, szépségének ígézetében születik, fejlődik. Azt a szerepet tölti be a gótika korában, mint a városi polgárság a reneszánsz világban. Ám ebben a korban sokkal szabadabb a szellemiség, kevesebb a kötöttség, mint az ezt megelőző időszakban. Valójában a reneszánsz az első nagy forradalom, az ókor óta, amely a szellemi megújulást, újjászületést tűzte ki célul. A nagy tettek, szándékok, ambíciók még a „leváltott” kor tünetei. A gótikus borzongás, pokoljárás, alvilág, túlvilág mind félelmet idéz az emberben. A román korban csak a prédikátorok mertek szembenézni a szörnyű árnyakkal. A gótika magabiztosabb ebben a dologban. A kíváncsiság hajtja a transzcendens világ felé. *Dante Komédiája* a gótikában gyökerezik. Jószerével gótikus regénynek is tarthatnánk – persze csak a témát és a borzongást előidéző fantáziát tekintve. A nyelvi és stilisztikai ízlés már közelebb hozza a reneszánszhoz. Vele kezdődik az a filozófiai utazás, amely századokon át inspirálja az irodalmat. Gondoljunk csak Voltaire-re a *Candide* kapcsán. Dante a középkor eltévedt lovagja, „utasa”. Érti a határokat, vonzza a mérlegkészítés feladata, az erények és bűnök filozófikus szemléje. Alkotása szintézisnek tekinthető, ugyanakkor az olasz reneszánsz kezdete is. A gótikus irodalmi művek záróköve

ez a zsúfolt, nehéz, allegorikus alkotás. Mennyire más a *Vita Nuova!* Egy igazi trubadúrregény. Ez az indulás, majd a „kínnal telt hazába” jut. Miközben fél attól, hogy eltévelyedik, elveszik a bűnök, szenvedélyek erdejében, fél a büntetéstől, a bűnök büntetését jogosnak tartja. A trubadúr-szerelem nála keveredik a szenvedélyes testi vágyakozással. Ezért büntudatot érez. Az idealizált testetlen szerelem találkozik az elérhető, reneszánszra emlékeztető természet adta szerelemmel. Dante magára veszi az emberek kétségbeesését, mindenki helyett megszenvedi az emberi válságokat, dilemmákat.

A reneszánsz kor mindennel szembenéz, mindent előítéletmentesen lát. Őszintén kifejezi fájdalmát, örömét szorongásait, szeretetét. A barokk kor kezdetén érettebb volt a reneszánsz – Michelangelo és Tiziano korában. A művészek csak a rendetlenséget, kiszolgáltatottságot, az állandó életveszélyt élték át. A kor „hőse” Cesare Borgia, a kéjenc, a gyilkos. Leonardo például neki volt kiszolgáltatva. Nem akarta elengedni udvarából. A helyzete, tehetsége miatt belekerült a csapdába.

A reneszánsz nagy ellentétekkel terhes. Nem lehet vitatkozni azzal a ténnyel, hogy a városállamok viaskodása, a hatalomért való tülekedés, az intrikák, a befolyásért folyó harcok aláásták a társadalom pozitív törekvéseit. Az uralkodó családok határozták meg egy-egy város életét. Ugyanakkor a művészet sosem élvezett annyi támogatást, mint ebben a korban. Ezért csodálhatjuk a korszak dokumentum számba menő műalkotásait, melyek segítségével az oly távoli világ mindennapjait, szépségét, emberi gyarlóságait is megismerhetjük. A hely mindig hozzátesz valamit a szellemiséghez – Janus Pannonius elgondolásával élve. Tegyük hát egy képzeletbeli időutazást az ókori Görögország fenséges vidékére, ahol magunkba zárhatjuk a reneszánsz világot annyira magával ragadó tájat, a szebbnél-szebb épületek és műalkotások csodáját.

Pozsgai Györgyi: *Születés, pusztulás, újjászületés. Reneszánsz kaleidoszkóp (Részlet az esszékötetből)*